

DALIS

**PASAKOJIMAS
IR GALIA**

TEMOS AKTUALUMAS

Medijų pranešimai atlieka ne tik informavimo ar estetiinę funkciją, bet ir turi galią keisti individo gyvenimą, pasaulėžiūrą, jungti visuomenės narius. Nors dažnai medijų galia suvokiama kaip propagandinės medijų funkcijos išraiška, taip anaip tol nėra. Įvairūs medijų pranešimai gali daryti kur kas įvairesnę įtaką visuomenės gyvenimui.

Suvokiant įvairių tipų medijų siunčiamus pranešimus ir juose esančius pasakojimus, galima susidaryti atitinkamą nuomonę apie visuomenę, jos vertybes. Negana to, pasakojimai sukuria ryšius tarp visuomenės narių.

METODINIAI SIŪLYMAI

Ši pamoka skirta *pilietiškumo pagrindų, etikos, istorijos, lietuvių kalbos ir literatūros* mokytojams. Per menų pamokas su mokiniais taip pat gali būti nagrinėjama ir vertinama pasakojimo įtaka, daroma, pavyzdžiui, per populiariąją kultūrą, kitas meninės raiškos formas.

TEORINĖ MEDŽIAGA

Kontekstinė informacija

Šioje pamokoje vartojamas terminas „pasakojimas“ yra atmaina literatūrologijos ir kultūrologijos studijose plačiai naudojamam terminui „diskursas“ arba tiesiog „tekstas“. Diskursą galima laikyti vienu tekstu, tačiau tai gali būti ir kur kas kompleksiškesnis reiškinys. Diskursas taip pat gali būti ir tekstų apie kokį nors dalyką visuma, diskusija apie jį, arba tekstų visuma, kurią jungia panašūs sakymo būdas. Moderniose kultūros teorijose diskursu vadinamos ir kitos, ne žodinės, raiškos formos (filmas, reklama, muzikos kūrinys, ritualas). Dar platesne reikšme diskursu vadinama konkrečiai socialinei veiklai būdingų pasakymų, teiginių visuma (medicinos diskursas, teisės diskursas, politinis diskursas ir pan.). Šioje pamokoje būtent tokia diskurso arba pasakojimo koncepcija ir bus atraminis taškas.

Kadangi diskursų gali būti begalybė, šioje pamokoje bus aptariami pagrindiniai diskursai (kaip pasakojimo būdai), su kuriais kasdieniame gyvenime susiduriame dažniausiai ir kurie dažniausiai naudojami siekiant manipuluoti visuomenės nuotaikomis.

Koks gali būti pasakojimas?

Kaip jau pabrėžta kontekstinėje informacijoje, pasakojimų (diskursų) gali būti begalybė: pradedant plačiu „politiniu diskursu“, jį skaidant į kitus diskursus, pavyzdžiui, „politinės dešinės diskursas“ ir t. t. Šiuo atveju pasirinkti tie diskursai, kurių kasdieniame gyvenime išvengti praktiškai neįmanoma ir kuriuos lengviausia panaudoti manipuliacijos tikslais – tai žurnalistinis, meninis ir istorinis pasakojimai.

Žurnalistinis pasakojimas. Žurnalistiniu pasakojimu laikytinas pasakojimas, rengiamas žurnalistu, apie visuomenei svarbias ar įdomias problemas, tendencijas. Tokie pasakojimai publikuojami žiniasklaidos priemonėse, reportažai rodomi per televizijas ir pan. Žurnalistinio pasakojimo nebūtina suvokti primityviai – toks pasakojimas gali būti gerokai sudėtingesnės formos ir struktūros nei sėdėjimas prieš kamerą ir pasakojimas viena ar kita tema. Žurnalistiniu pasakojimu laikytinas ir interviu, kai istoriją papasakoja žurnalistu klausinėjamas asmuo, bei reportažinio tipo pasakojimas, kai kartais kalba prieš kamerą stovintis žurnalistas, kartais girdimas tik jo balsas rodant aplinkos vaizdus, o kartais kalba jo pašnekovai. Bet kokių atveju, žurnalistas turi didelę reikšmę konstruojant šį pasakojimą – jis pasirenka pašnekovus, atrenka šaltinius, iš visos surinktos informacijos atrenka svarbiausius faktus ir išdėsto juos pasirinkta tvarka.

Meninis pasakojimas (filmas, romanas ir t. t.). Meninis pasakojimas yra kur

kas paprasčiau suvokiamas. Tai gali būti filmas, romanas, apsakymas, reklaminius vaizdo įrašus ir pan. Muzikinį kūrinį taip pat galima laikyti pasakojimu.

Istorinis pasakojimas. Istorinis pasakojimas taip pat gali tapti meniniu pasakojimu – juk dažnai statomi filmai ar rašomos knygos apie svarbius Lietuvai ar pasauliui istorinius įvykius. Tačiau meniniais žanrais vaizduojami istoriniai pasakojimai dažniau laikomi meniniais pasakojimais. Istorinis pasakojimas – tai toks pasakojimas, kuris remiasi ne režišieriaus ar rašytojo vaizduote, o istoriniais faktais, žiniomis.

Žurnalistinio pasakojimo galia

Žurnalistinis pasakojimas daro įtaką visuomenės gyvenimui, nes:

- **Atskleidžia visuomenės negeroves.** Istorijoje žinoma gausybė atvejų, kai atskleisdama visuomenės negeroves, ydas, nusikaltimus žurnalistika prisidėjo prie visuomenės raidos. Pavyzdžiui, visame pasaulyje žinomas „Watergate“ skandalas, kai du jauni „Washington Post“ žurnalistai atskleidė JAV prezidento administracijos problemas. Ryškiausias toks atvejis Lietuvoje – prieš kelis dešimtmečius dienraštyje „Respublika“ publikuoti Vito Lingio straipsniai apie nusikalstamą grupuotę „Vilniaus brigada“. Vėliau už savo rašinius žurnalistas buvo nužudytas. Tačiau be tokių ryškių tiriamosios žurnalistikos pavyzdžių, kasdien žiniasklaidoje apstu publikacijų, kurios atskleidžia valdininkų nekompetenciją ar nesąžiningumą, įstatymų

trūkumus, verslininkų piktnaudžiavimą ir t. t. Tokie pasakojimai gali padėti pakeisti situaciją.

- Įspėja apie visuomenės negeroves. Žurnalistai ne tik demaskuoja jau esančias negeroves, bet ir įspėja apie gresiančius pavojus. Akivaizdžiausias ir paprasčiausias to pavyzdys – orų prognozės, kurios leidžia vairuotojams ar pėstiesiems planuoti savo laiką taip, kad oro sąlygos nesudarytų nepatogumų, nesukeltų avarių ir pan. Žurnalistai nuolat rašo apie svarstomų įstatymų pataisų ydingumą ir gresiančias pasekmes ir pan.

- *Pataria opiais visuomenei klausimais.* Dažnai žmonėms kyla labai praktinių problemų. Pavyzdžiui, kaip susiršti gerą vantą. Tokiu atveju žurnalistai apklausia ekspertus (pirtininkus, miškininkus) ir perteikia jų patarimus.

Žurnalistinis pasakojimas vienija. Filosofas Benedict Anderson (1999) teigė, kad laikraštis, pateikdamas naujienas, skirtas tik tam tikros konkrečios teritorijos žmonėms, sukuria bendrumo jausmą. Akivaizdus šios teorijos pavyzdys – praėjusio amžiaus trečiajame dešimtmetyje JAV suklestėję bulvariniai laikraščiai. Jie ne tik atliko svarbų vaidmenį keičiant miesto gyventojų vertybes ir moralines normas, bet, dėl sąlyginai mažos kainos išsiplėtus skaitytojų ratui, tapo miestų visuomenės vienijusiu veiksnium. Žiniasklaidos priemonių sukurta bendruomenės B. Anderson vadino „įsivaizduojamomis bendruo-

menėmis“ – tokomis, kuriose individai nepažįsta ir nėra matę vienas kito, bet jaučia bendrumą, numano vienas kito egzistavimą įsivaizduojamais ryšiais, kuriuos sukuria žiniasklaida.

Žiniasklaida ne tik formuoja visuomenės nuomonę ir darbotvarkę, bet ir jungia individus į bendruomenes pagal:

- *kalbą:* laikraštį ar naujienų portalą skaito tik žmonės, kurie moka tą kalbą. Taigi, pavyzdžiui, lietuvių kalba parašytą naujieną perskaitys tik ta bendruomenė, kuri mokės lietuvių kalbą. Filosofo teigimu, tai yra prielaida kalbėti apie bendruomenę.

- *laiką:* B. Anderson taip pat kalba apie tai, kad gaudami pranešimą konkrečiu metu žmonės jaučiasi bendruomenės dalimi. Pavyzdžiui, tiesioginę transliaciją stebintys žmonės sąmoningai jaučia, kad šiame renginyje dalyvauja ne tik jie, bet ir tūkstančiai kitų televizijos žiūrovų. Nėgana to, Jungtinėse Amerikos Valstijose tradicija skaityti rytinį laikraštį pusryčių metu taip pat laikoma būdu sukurti nematomus saitų tarp bendruomenės narių, mat būtent tą valandą didelė dalis šalies gyventojų pusryčiauja ir skaito tą patį laikraštį.

- *idėjas:* konkrečiai žmonių grupei sukurti „įsivaizduojamą“ bendruomenę reikalingos ir idėjos bei bendros problemos. Žiniasklaidos aktualizuojamos problemos suburia bendruomenės ieškoti sprendimo būdų, kovoti su jomis. Žiniasklaidos pateikiamos demokratijos, laisvės ir pan. idėjos taip pat buria jų šalininkus į „įsivaizduojamą bendruomenę“.

Beje, nors B. Anderson savo teorijoje daugiausia kalba apie žiniasklaidos gebėjimą vienyti individus ir burti juos į bendruomenes, panašią galią turi ir kiti šioje pamokoje nagrinėjami diskursai – meninis ir istorinis. Tiesa, patys savaime jie nėra vienijantys – jie gali būti tik turinys, kitaip tariant, trečiasis B. Andersono teorijos punktas – idėjos. Tačiau jų sklaida galima tik per medijas. Pavyzdžiui, dokumentinis istorinis filmas apie pokario partizanų kovas gali įgaus tik tuomet, kai bus rodomas per televiziją ar kino teatruose, t. y. pasieks žiūrovus.

Meninio pasakojimo galia

Meninis pasakojimas daro įtaką visuomenės gyvenimui, nes:

- *Teikia estetinį pasitenkinimą.* Filmus žiūrime ar knygas skaitome dėl to, kad mus įtraukia pasakojimas, jis teikia mums estetinį pasitenkinimą. Net jei negauname akivaizdžios naudos (naujingos informacijos, patarimų ir pan.), skaitome ar žiūrime šiuos pasakojimus vien dėl smalsumo, pasigėrėjimo jais. Tai natūralu – toks vienas meno tikslų.

- *Padedą visuomenės nariui suprasti, kokiomis vertybėmis vadovaujasi visuomenė.* Grožinė literatūra, meniniai filmai ir kitokie pasakojimai mums perteikia tai bendruomenei ar visuomenei svarbias vertybes, elgesio šablonus, todėl teikia mums žinių apie jos veikimo mechanizmus, taisykles ir sistemas. Pavyzdžiui, biblinis pasakojimas patraukia įdomia istorija, tačiau be to jis dar ir perteikia vertybių rinkinį, kuriuo net ir ne-

sąmoningai remiasi šiuolaikinė Vakarų kultūra. Elgdamiesi nesusimąstome, ar pažeidžiame kokį dekalogo punktą, nes visa mūsų kultūra ir taip remiasi vertybėmis, kurios įrašytos ilgame bibliniame pasakojime. Šiuolaikiniai grožiniai kūriniai taip pat perteikia autoriui svarbias vertybes, todėl skaitydami ne tik mėgaujamės, bet ir susimąstome apie visuomenės elgseną, jos negeroves. Galbūt netgi savo pavyzdžiu bandome taisyti visuomenės klaidas.

- *Atlieka idėjų skleidimo funkciją.* Medijos itin svarbios ideologijos gyvavimui ir naujiems ideologijos sekėjams burti. Medijos – televizija, radijas, spauda, literatūra, kinas ir t. t. – nuolat transliuoja įvairias visuomenėms ir bendruomenėms būdingas ideologijas ir taip palaiko jų gyvastį. Pavyzdžiui, daug diskusijų visuomenėje susilaukęs menininkų Neringos Rekašiūtės ir Beatos Tiškevič projektas „Jie laimėjo loteriją“¹ propaguoja antimilitaristinę, vyrų teisių problemų diskusiją.

Istorinio pasakojimo galia

Istorinis pasakojimas daro įtaką visuomenės gyvenimui, nes:

- *Pateikia svarbius istorinius faktus.*
- *Jungia individus, kurie laiko save tautos dalimi.* Istorinis pasakojimas svarbus tuo, kad pateikia visuomenei faktus apie praeities įvykius. Būtent jie sudaro prie-

¹ <http://manoteises.lt/straipsnis/fotoprojektas-jie-laimejo-loterija/>

laidą individams, kurie laiko save tos visuomenės dalimi, dar labiau susitapatinti, susaistyti save su kitais individualiais, taip pat laikančiais tą pasakojimą savimonės dalimi. Pavyzdžiui, istorinis partizaninio karo pasakojimas nuolat kelia patriotiškumo, tautos tvirtybės idėjas, paskatina jaunų šalies piliečių patriotiškumą.

● *Projektuoja visuomenės raidos kryptį.* Negana to, istoriniai faktai suteikia žinojimą apie praeitį, o, kaip sako garsus posakis, „kai žinai, iš kur atėjai, gali pasakyti, kur eini“. Dėl to istorija projektuoja ir visuomenės sprendimus, lemiančius ateitį. Pavyzdžiui, ilgai buvusi okupuota Lietuva, šiuo metu žvangant ginklams šalia sienų, daugiau dėmesio skiria gynybai.

Nors pasakojimų funkcijos, struktūra ir kiti elementai skiriasi, visi anksčiau minėti pasakojimai turi galią keisti individus, jų požiūrį bei visuomenės sąrangą.

Klasė: 9–10
Trukmė: 2–3 pamokos

Mokinių pasiekimai

1. Atsirinkti ir kritiškai vertinti informaciją, pateikiamą įvairiais informacijos (laikraščių, televizijos, radijo, interneto portalų, socialinių tinklų) kanalais;
2. Domėtis Lietuvos viešąja erdve, joje skirti subjektyvią nuomonę ir objektyvius faktus, nešališkai teikiamą informaciją ir propagandą, įžvelgti melą ir manipuliavimą žodžiais bei vaizdais, mokėti jiems atsisipirti;
3. Atpažinti pagrindinius įtakos darymo būdus.

Mokymosi uždavinys

Analizuodami žurnalistinio, meninio ir istorinio pasakojimo pavyzdžius paaiškins šių pasakojimų tikslą ir argumentuotai apibūdins jų galias keisti individų ir visuomenės gyvenimą.

MOKYMOSI VEIKLOS

1. Pamokos pradžioje mokiniams užduodami klausimai: Kokius žinote pasakojimus? Ar pasakojimas turi įtaką visuomenės formavimuisi? Jei taip, kokią įtaką turi? Mokytojas su mokiniais trumpai aptaria šiuos klausimus, išklauso ir nekritikuoja mokiniams kilusių minčių.

2. Pasakojimo galios analizė „**Žurnalistinio pasakojimo galia**“. Kiekvienas mokinys individualiai nagrinėja teorinę medžiagą „*Koks gali būti pasakojimas?*“ ir „*Žurnalistinio pasakojimo galia*“ (žr. Teorinė medžiaga) bei užpildo 1 veiklos lapo dalis „Tikslas“, „Argumentai“ ir „Pavyzdžiai“. Mokiniai suskirstomi darbo grupėmis ir aptaria 1 veiklos lapę užpildytas grafas bei papildo naujomis, kitų mokinių išsakytomis mintimis. Mokinių darbo grupė atlieka grafoje „Užduotis“ pateiktas užduotis ir pristato darbo grupės rezultatus.

3. Pasakojimo galios analizė „**Meninio pasakojimo galia**“. Kiekvienas mokinys individualiai nagrinėja teorinę medžiagą „*Koks gali būti pasakojimas?*“ ir „*Meninio pasakojimo galia*“ (žr. Teorinė medžiaga) bei užpildo 2 veiklos lapo dalis „Tikslas“, „Argumentai“ ir „Pavyzdžiai“. Mokiniai suskirstomi į darbo grupes ir aptaria 2 veiklos lapę užpildytas grafas bei užpildo vieną bendrą veiklos lapą (2 veiklos lapas). Mokinių darbo grupė atlieka grafoje „Užduotis“ pateiktas užduotis ir pristato darbo grupės rezultatus.

4. Pasakojimo galios analizė „**Istorinio pasakojimo galia**“. Kiekvienas mokinys individualiai nagrinėja teorinę medžiagą „*Koks gali būti pasakojimas?*“ ir „*Istorinio pasakojimo galia*“ (žr. Teorinė medžiaga) bei užpildo 3 veiklos lapo dalis „Tikslas“, „Argumentai“ ir „Pavyzdžiai“. Mokiniai suskirstomi į darbo grupes ir aptaria 3 veiklos lapę užpildytas grafas bei užpildo vieną bendrą veiklos lapą (3 veiklos lapas). Mokinių darbo grupė atlieka grafoje „Užduotis“ pateiktas užduotis ir pristato darbo grupės rezultatus.

1 VEIKLOS LAPAS

Tikslas Koks pagrindinis šio pasakojimo tikslas?	Argumentai Kokią naudą duoda?
Pavyzdžiai Žurnalistinio pasakojimo Žurnalistinio pasakojimo įtakos / galios	Apibendrinamoji užduotis 1. Atsakykite į klausimą: Kokios naudos mums gali duoti reportažas apie žieminės padangas laidoje <i>Keliai. Mašinos. Žmonės</i> . 2. Kaip žurnalistinis pasakojimas vienija žmones? Pateikite žurnalistinio pasakojimo, vienijančio bendruomenę, pavyzdį. Argumentuokite, kaip pasirinktas pavyzdys vienija bendruomenę. 3. Trumpai aprašykite, apie kokį asmenį ar įvykį norėtumėte parengti reportažą. Kodėl? Koks būtų šio reportažo tikslas?

2 VEIKLOS LAPAS

Tikslas Koks pagrindinis šio pasakojimo tikslas?	Argumentai Kokią naudą duoda?
Pavyzdžiai Meninio pasakojimo Meninio pasakojimo įtakos / galios	Apibendrinamoji užduotis 1. Atsakykite į klausimą: Kokios naudos mums gali duoti Vinco Mykoliaičio-Putino romanas Altorių šešėlyje? 2. Susiraskite A. Navicko straipsnį „Menas ir imperializmo propaganda“, skelbtą interneto dienraštyje „Bernardinai.lt“ 2014 m. spalio 1 d.: www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-10-01-andrius-navickas-menas-ir-imperializmo-propaganda/122576 (žiūrėta 2015-07-03). Panagrinėkite 2 plakatą. Kokius imperializmo simbolius matote? Kokią idėją skleidžia plakatas? Kodėl interneto dienraštis Bernardinai.lt pasipiktino pamatę save plakate įrašytus kaip partnerius? Ar pasipiktinimas buvo pagrįstas? 3. Kokią neigiamą įtaką visuomenei gali daryti propaganda mene?

3 VEIKLOS LAPAS

Tikslas Koks pagrindinis šio pasakojimo tikslas?	Argumentai Kokią naudą duoda?
Pavyzdžiai Istorinio pasakojimo Istorinio pasakojimo įtakos / galios	Apibendrinamoji užduotis 1. Lietuvių tauta turi daugybę istorinių pasakojimų (pavyzdžiui, Žalgirio mūšis, S. Dariaus ir S. Girėno skrydis per Atlantą ir t. t.). Pasvarstykite, kokie istoriniai pasakojimai ir kodėl daro didžiausią įtaką šiuolaikinei Lietuvos visuomenei? 2. Pasirinktinai peržiūrėkite vieną iš istorinių pasakojimų, kuriuos sukūrė Lietuvos meno kūrėjų asociacija ir VŠĮ Istorinės atminties akademija: • „Dialogas apie Lietuvos istorijos stereotipus. Vilnius“ www.youtube.com/watch?v=gfQLLwAYeUQ • „Dialogas apie Lietuvos istorijos stereotipus. Žalgirio mūšis“ www.youtube.com/watch?v=NpNEldqHgvo Atsakykite į klausimą: Kokią įtaką Lietuvos visuomenei daro peržiūrėtas istorinis pasakojimas? 3. Pagalvokite, koks istorinis pasakojimas iš Jūsų šeimos Jums pats svarbiausias? Ką jis Jums sako / duoda? Užrašykite šį pasakojimą.

VERTINIMAS

Užbaikite sakinius ir juos pagrįskite argumentais.

Meninio pasakojimo galia slypi		,
nes		
		.
Žurnalistinio pasakojimo galia slypi		,
nes		
		.
Istorinio pasakojimo galia slypi		,
nes		
		.
Mano manymu, paveikiausias yra		pasakojimas,
nes		
		.

NAUDOTI ŠALTINIAI:

1. Wilson C., Grizzly A. ir kt. Media and Information Literacy: Curriculum for Teachers. UNESCO, 2011, p. 34–37, <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001929/192971e.pdf>, žiūrėta 2015-07-28.
2. Media Education: A Kit for Teachers Students, Parents and Professionals / Media education in Practice. UNESCO, 2006, p. 34–44, <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/publications-and-communication-materials/publications/full-list/media-education-a-kit-for-teachers-students-parents-and-professionals/>, žiūrėta 2015-07-28.
3. Pedagogies of Media and Information Literacies. Moscow, 2012, p. 69–71, 76–81, <http://iite.unesco.org/pics/publications..en/files/3214705.pdf>, žiūrėta 2015-07-28.
4. Benedict Richard O’Gorman Anderson. Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą. Vilnius: Baltos lankos, 1999, 245 p.
5. Lietuviškų literatūros terminų žodynas: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt>, žiūrėta 2015-07-28.